A végső távozás, avagy miért hajóztak el a tündék?

Írta: Rákos-Zichy Johanna (Hanna)

A Gyűrűk Ura *keserédes lezárásaként a tünde urak hajóra szállnak, és elhagyják Középföldét. De miért kell a tündéknek elhajózniuk, és mit jelent Tolkiennál a tündék távozása? Hétköznapi szóhasználatban, ha azt mondjuk, valaki végleg távozott, vagy utolsó útjára indult, akkor úgy értjük, hogy az illető meghalt. A tündék ugyan végleg elhagyják Középföldét, de halált jelent-e ez egy halhatatlan lény esetén?*

Távozás a világból – a halál koncepciója a tündék esetében

Ilúvatar Gyermekeiről szólva a végső távozásnak rögtön két jelentése is lehet: az egyik Középfölde végső elhagyása, a másik pedig a világ köreiből való távozás.

A tolkieni kozmológiában a tündék halhatatlanok, és a halál adománya csak az embereknek adatott meg, a tündék a világ körein belül kell, hogy maradjanak. Ez a felosztás a döntő különbség a két faj között; mivel a tündék lelke nem tud távozni, sokkal erősebben kötődnek a teremtett világhoz.

A tolkieni teremtéstörténet szerint a világot ének és zene teremtette, amit Eru Ilúvatar és az általa teremtett isteni szellemek, a valák alkottak. A világból való távozás a tündék számára nem végleges, az ő sorsuk összefonódott a teremtés zenéjével. Ennek fényében a halhatatlanságuk is új értelmet nyer: a tolkieni tündék halhatatlansága nem azt jelentette, hogy öröklétűen és hogy öröktől fogva léteztek, hanem azt, hogy az időben mérhető, teremtett világon belül végtelenül hosszú életűek (156. levél). Ha egy tünde teste jóvátehetetlen kárt szenved – ide értve nemcsak a fizikai eredetű sérüléseket, hanem pl. a nemi erőszakot is –, a szelleme elhagyja testét és Mandos csarnokába vonul, azaz aláveti magát a valák akaratának: *„Mert bár Eru úgy rendelte, hogy Eában meg ne halhassatok, s betegség meg ne támadjon, titeket is el lehet pusztítani, és el is fognak pusztítani (…) s hazátlan szellemetek akkor majd Mandosba megy. Sokáig lakoztok majd ott, és vágyakoztok testetek után (…) Akik pedig megélnek Középföldén, és nem mennek Mandosba, belefáradnak a világ hatalmas terhébe, elsorvadnak, s a bűnbánat árnyai lesznek a később érkező, fiatalabb faj előtt."* (Mandos próféciája *A szilmarilok*ban)

A tündék szelleme (fëa) mindig a teremtett világon belül marad, ha testük meghal, a fëa nem kel át egy másik világba, hanem Mandos csarnokaiban várakozik. Ez a „röghöz kötöttség" ugyanakkor azt is jelenti, hogy ha lelkük úgy kívánja, bizonyos idő után újra testet ölthet. Ez a kötöttség az oka annak is, többek közt, hogy a tündék csak egyszer házasodnak.

Az újra testet öltés példája Glorfindel esete, aki *A szilmarilok* szerint Gondolin ostrománál vesztette életét, mégis újra megjelenik a harmadkorban, hogy Frodót megmentse a Gázlónál. Bár ez esetben az is elképzelhető, hogy Tolkien egyszerűen csak újra felhasznált egy nevet, és a két szereplő közt csak névazonosság áll fenn. (A Glorfindel-problémáról ld. HoME XII. *The Peoples of Middle-earth:* „Last Writings".) Tolkien egy levelében (181.) azt írta, hogy a tündék haláluk után mindenképp a világban, és akár testetlen árnyként, akár reinkarnálódva, de az időn belül maradnak; ezért teológiailag Tolkien szemében megengedhető volt, hogy újra testet öltsenek, ha úgy kívánják, és a valák jóváhagyják a döntésüket. (Bővebben erről ld. HoME X. *Morgoth's Ring.*) Tolkien ugyanakkor megjegyzi, hogy az „újjászületés" viszonylag ritka volt a tündék között; mivel a test halála általában fizikai erőszak következménye volt, a szellemüknek túlságosan fájdalmas volt a testtől való elválás, így nem sóvárogtak annyira újra a testben létezésre. Az mindenesetre szigorú kikötés volt, hogy a tündék ilyenkor nem másvalaki testét kapták, hanem testük és lelkük is azonos volt, ha visszatértek.

A tündék visszatérésének koncepcióját azonban Tolkien sosem dolgozta ki teljesen. Szerencsésebb tehát úgy fogalmazni, hogy Tolkien egy ponton így gondolta; de mindig nagyon könnyű Tolkient Tolkiennal megcáfolni. Ahogy Michael Martinez, Tolkien lelkes kutatója egy blogbejegyzésben rámutatott, Középföldén nem találkozunk a feltámadt tündék légióival, így valószínűleg, ha testet is öltöttek újra – mert Tolkien számára a test nélkül várakozó halhatatlan tündék gondolata is nyomasztó volt –, ezt Amanban tették, és csak kivételes esetben tértek vissza Középföldére.

A teremtett világhoz való kötöttség jelenti a tündék gyengeségét is: sokkal erősebben érzik a világ változását, és hajlamosak a múltat siratva megállni, képtelenné válnak alkalmazkodni a megváltozott világhoz. A tündék számára ugyanakkor nem csak a Mandos csarnokaiba való – akár időleges – távozás volt az egyetlen

lehetőség; néhányan „elhalványodtak”. Ez a folyamat akkor következik be, ha a fëa olyan öreg, és annyi kort látott már, hogy idővel a testét elfogyasztja a szelleme, és a teste nem lesz más, mint egy emlék, amely a szellemében őrződik. Néhány test nélküli szellem megtagadta, hogy Mandosba menjen, és vagy önsajnálatba süppedt, vagy idővel gonosszá vált, és erőszakkal akart magának testet szerezni.

Kép: Tömörkényesek [TLV 2017/2018]

Bizonyos szempontból ez a tolkieni koncepció a tündék végzetéről nagyon kegyetlen: össze vannak láncolva a teremtett világgal, míg az fennáll – de akkor, ha az idők végén a világ elpusztul, vajon elpusztul a tündék lelke is? A tündék Arda pusztulása utáni sorsáról többek között Finrod és Andreth párbeszédében olvashatunk (*Morgoth's Ring*): a tünde Finrod szerint a tündék számára is lesz lehetőség, hogy maguk mögött hagyják ezt a világot. Ardát Morgoth megrontotta, és a világ tökéletlen; de Finrod az Újjáalkotott Ardán együtt látta a tündéket és embereket. Ugyanez a párbeszéd abból a szempontból is rendkívül izgalmas, hogy Tolkien ebben ideologizálta meg a keresztény megváltástörténetet: Arda csak úgy alkotható újra, ha az Alkotó valamilyen módon belép az alkotásába, vagyis a Teremtő teremtményként is megjelenik a világban.

A távozás különleges esetei

Kivételes esetek mindig adódhatnak, így a tündék esetében is. Mi a teendő akkor, ha egy halhatatlan tünde mégis meg akar halni, vagy halandóvá akar válni?

Míriel, Finwë tündekirály felesége a fiuk, Fëanor világra hozatala után belefáradt a létezésbe, és meg akart halni, ami akkor lehetetlen volt, hiszen ez a történet még a noldák lázadása előtt zajlott le, Halhatatlanföldön, ahol a testre semmiféle romlás nem várt. Míriel lelke ezért egyszerűen kislisszolt a testéből, és a teste a bomlás minden jele nélkül aludt tovább, míg a lelke Mandos csarnokába tért. A probléma ezzel az volt, hogy Míriel nem volt hajlandó visszatérni a testébe, és ezzel egyedül hagyta a férjét, Finwét. Ez az eset vezetett a tündék első házassági bonyodalmához; Finwë ugyanis másodszor is megnősült. A második házasság csak akkor vált lehetővé, amikor Míriel kinyilvánította, hogy nem él az újjászületés adta lehetőséggel. Ez az eset azonban roppant szokatlannak számított – a hasonló faramuci szituációk elkerülése miatt általában a tündék csak egyszer házasodtak, és a Középföldére száműzött házastársak bevárták egymást Mandos csarnokaiban. Finwë esetében az is szerepet játszhatott, hogy a tündék népe még fiatal volt, és Finwë vágyott a további gyerekekre, ezért a valákhoz fordult, akik házassági tanácsadóként mindkét fél igényeit figyelembe véve végül engedélyezték a második házasságot Finwë számára a vanya Indisszel.

Míriel akkor akart meghalni, amikor erre még technikailag nem volt lehetőség. A fia, Fëanor számára viszont elméletileg adott volt a halála után az újra megtestesülés opciója, mégis kimondottan megtagadták tőle, hogy visszatérjen. Fëanor – neve jelentése „lángoló szellem” – ugyanis annyi fejfájást okozott már a valáknak lázadásával, hogy elkövetett bűnei miatt nem kaphatott újra testet.

Lúthiennek is rendhagyó végzet jutott. Míriellel ellentétben ő nem meghalni vágyott, hanem halandó sorsot kívánt magának, hogy együtt maradhasson kedvesével, Berennel, aki halandó volt. Beren, akit megsebesített Morgoth farkasa, belehalt sebébe. Lúthien annyira szerette, hogy megkérte, várja meg őt Mandos csarnokában. Lúthien lelke pedig elhagyta a testét, Mandos csarnokába ment, és énekével meglágyította Mandos szívét, aki a szokásos eljárásrendtől eltérve Eru ítéletére bízta őket.

A tündék és emberek számára kijelölt végzet módosítására egyedül a Teremtőnek van felhatalmazása. Lúthien két lehetőség közül választhatott: vagy nem megy vissza Középföldére, és Amanban marad (vagyis szigorúan véve meghal), vagy visszakapja a testét, de az többé nem lesz halhatatlan, hanem éppúgy ki lesz szolgáltatva a halálnak, mint az embereké. Lúthien, Beren iránti szerelméből, az utóbbit választotta. Beren ugyanis, mivel halandó volt, nem léphetett be Amanba. Lúthien választása rámutat a tolkieni világ alapvető működési szabályára: egy halandó ember semmilyen körülmények közt nem válhat halhatatlanná, a lelke nem tartozik a valák joghatósága alá. A valák hatalma ugyanakkor – szintén Eru jóváhagyásával – kiterjedhet arra, hogy halhatatlanból halandó legyen, aki elhagyhatja a világ köreit. Lúthien és Beren végül vissza-

térhettek Középföldére, de csak azzal a feltétellel, hogy halandó szem többé nem láthatja őket; Tolkien egyfajta Orfeusz-mítoszként jellemezte a visszatérésüket (153. levél). Többször kiemelte, hogy Lúthien az abszolút formabontó kivétel, mivel egyrészt ő valóban feltámadt – ugyanabban a testben, amelyben addig élt –, másrészt pedig maga Eru engedélyezte számára, hogy halandó lehessen. Lúthien kivételezettségének hátteréhez pedig nem árt feleleveníteni azt az életrajzi tényt, hogy Oxfordban Edithnek, Tolkien feleségének fejfáján a Lúthien név olvasható.

Igen ám, de ez az állítás azonnal több kérdést felvet a mitológia többi története ismeretében. Mi a helyzet akkor azokkal a halandókkal, akiket végül a halhatatlanok közé soroltak? És mi történik a féltündékkel; ők mi alapján részesülnek akár az egyik, akár a másik faj végzetében?

Két olyan, eredetileg halandónak született hősről tudunk, akik végül nem hagyták el a világ köreit. Az első, Tuor a valák kijelölt követe volt, aki Gondolin rejtett tünde városában élt, feleségül vette a király lányát, és végül a halhatatlanok közé sorolták, bár, ahogy Tolkien a 153. levélben felhívta rá a figyelmet, Tuor végzete nincs kimondva, hanem csak feltételezték, hogy végül ez történt vele.

A másik, ennél még problematikusabb és bizonytalanabb vég Túrin Turambaré. Húrin gyermekeinek tragikus történetében Túrin, miután rádöbbent, hogy egy átok miatt saját húgát vette feleségül, végső kétségbeesésében kardjába dőlt. A Mandos második próféciájának nevezett tolkieni szöveg (amelyről az előző *Lassi Laurië*ben olvashat az érdeklődő) a világ végét írja le, ahol Túrin az egyetlen ember, akiről említés esik, aki a valák oldalán fog harcolni a végső csatában, de a prófécia őt a valák közé sorolja. Túrint úgy említik, mint a Sors legyőzőjét, aki felülkerekedett a saját végzetén; ez tehát magában foglalta azt a lehetőséget is, hogy a lelke ne hagyja el a világ köreit. Ez a prófécia és a világ végének történései azonban annyira kiforratlanok voltak Tolkien jegyzeteiben, hogy fia, Christopher kihagyta őket *A szilmarilok* végső változatából.

A rendhagyó esetek legnagyobb csoportját a féltündék alkotják. A féltündék saját maguk dönthettek arról, melyik nép végzetét kívánják maguknak. Ez a döntés végleges és visszavonhatatlan volt, de elég sokáig elodázható. Elrond és Elros anyai és apai ágon is örökölték a féltünde végzetet, de még Elrond gyermekei is választhattak. Elros, Elrond testvére a halandó sorsot választotta, akárcsak Arwen, Elrond lánya is, amikor hozzáment Aragornhoz. Arwen halandó lett, de Aragorn elvesztése és a családja távozása után nem látta többé értelmét az életnek, s végül megkeseredve halt meg Lórienben, egykori népe elnéptelenedett otthonában. A fivérei, Elladan és Elrohir sorsáról azonban nem tudunk biztosat; Tolkien leveleiben azt írta, hogy ők késleltették a döntést. Bár Arwen magányos halála arra enged következtetni, hogy ekkor már ők sem tartózkodtak Középföldén, hanem feltételezhetően elhajóztak a szüleik után – de az is lehet, hogy az ő döntésük sem volt egyhangú, mint apjuk és nagybátyjuk esetében. Tudjuk, hogy Elrond távozása után is maradtak tündék Völgyzugolyban, és logikus lenne azt feltételezni, hogy az ő vezetőjük Elrond egyik leszármazottja volt. A féltündék választását és annak következményeit szintén nem a valák irányítják, hanem Eru hagyja jóvá.

Az utolsó rendhagyó csoport a nem tünde, nem ember Nyugatra távozóké. Az egyetlen nem Ilúvatar Gyermekei közé tartozó személy, aki bebocsátást nyert Nyugatra, Gimli volt, a törp. Tolkien a nem tündék átkeléséről annyit ír, hogy azoknak engedélyezték, akiknek a sorsa összefonódott a tündékével, így Gimli népéből egyedüliként részesülhetett abban a kegyben, hogy áthajózhatott Halhatatlanföldre. A tündék úgy tartják, ezt a Legolas iránti barátsága miatt engedték meg neki, de mondják azt is, hogy ezt a kegyet Galadriel vívta ki számára – aki száműzöttként ki volt tiltva Valinorból, de amint visszatérhetett, rögtön hozott magával néhány furcsa szerzetet. A Gyűrűhordozók Nyugatra távozása szokatlan volt, de mivel technikailag a hobbitok is embernek számítanak, így hosszú, békés, gyógyulással töltött éveik leteltével lelkük ugyanúgy elhagyta a világ köreit, mint az embereké. Azonban arról, hogy a törpökkel mi lesz haláluk után, a tündék semmi biztosat nem tudtak. A sok rendhagyó eset között, amelyet a Halhatatlanföldet őrző hatalmak láttak, kétségtelenül egy törp megjelenése volt a legbizarrabb eset.

Források:

J. R. R. Tolkien: *A szilmarilok*

J. R. R. Tolkien: *A Gyűrűk Ura*

The Letters of J. R. R. Tolkien (szerk. Humphrey Carpenter, Christopher Tolkien)

J. R. R. Tolkien (szerk. és jegyzetek: Christopher Tolkien): *The Shaping of Middle-Earth* (The History of Middle-earth IV.): The Quenta

J. R. R. Tolkien (szerk. és jegyzetek: Christopher Tolkien): *Morgoth's Ring* (The History of Middle-earth X.): „Laws and Customs among the Eldar", „Athrabeth Finrod ah Andreth"

Michael Martinez: ***How Does Elf Reincarnation Work?***

Michael Martinez: ***Did Elladan and Elrohir Ever Go to the Havens?***